

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2023

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. α.

1. Λάθος
2. Λάθος
3. Σωστό

A1. β.

- A-1
B-3

B1.

Ο Αριστοτέλης χωρίς περιστροφές και περιττές εισαγωγές αρχίζει την εξέταση των θεμάτων του κάνοντας λόγο για την πιο βασική έννοια σχετικά με τα «πολιτικά», την «πόλιν». Με τη χρήση **παραγωγικών συλλογισμών** (πᾶσαν πόλιν) και αντλώντας **παραδείγματα** από την πραγματικότητα (ὁρῶμεν) επιχειρεί να δώσει τον πρώτο ορισμό της έννοιας «πόλις» στα Πολιτικά. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, «πόλις» είναι μια μορφή ανώτερης κοινωνικής συνύπαρξης («ἡ πασῶν κυριωτάτη»), που εμπεριέχει όλες τις άλλες («πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («τοῦ κυριωτάτου πάντων»). Είναι «ἡ κοινωνία ἢ πολιτική», μια κοινωνική οντότητα τέλεια («κοινωνία τέλειος πόλις»), η οποία πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια («πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας»), συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, υπάρχει όμως για να εξασφαλίζει την καλή ζωή εκ φύσεως («γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὐσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν»).

Αναλυτικότερα, στον ορισμό αυτό μπορούμε να διακρίνουμε: **το προσεχές γένος** της έννοιας «πόλις» και **την ειδοποιό διαφορά** της. Το **προσεχές της γένος**, δηλαδή η ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται η έννοια, είναι ο όρος «κοινωνία» («κοινωνίαν τινα οὔσαν»). Ειδικότερα, η λέξη κοινωνία παράγεται από το ρήμα κοινωνῶ, που σημαίνει στην αρχαία ελληνική έχω ή κάνω κάτι μαζί με άλλον (ή με άλλους), συμμετέχω (παίρνω μέρος) σε κάτι μαζί με κάποιον άλλον (ή με κάποιους άλλους). Έχοντας υπόψη τη σημασία του ρήματος καταλαβαίνουμε καλύτερα και τη σημασία της λέξης κοινωνία, η οποία είναι μια ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν, συνεργάζονται σε κάποιες ενέργειες ή συμμετέχουν σε κάποιες διαδικασίες έχοντας έναν κοινό σκοπό, ένα επιμέρους ή καθεμιά συμφέρον (εξάλλου, γι' αυτόν το σκοπό έχει συγκροτηθεί η κάθε κοινότητα: ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν). Για παράδειγμα, οι ναυτικοί (η κοινότητα των ναυτικών) επιδιώκουν την απόκτηση χρημάτων ή κάτι ανάλογο, όσοι πολεμούν μαζί επιδιώκουν την απόκτηση χρημάτων ή

τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης. Επίσης, η «πόλις» περιλαμβάνει ατελέστερα κοινωνικά μορφώματα («πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), όπως η οικογένεια, η φυλετική συγγένεια και σχέση, το χωριό, μια συντεχνία κ.ά. Η πόλις δεν είναι απλώς μια ανταλλακτική κοινωνία που διασφαλίζει την επιβίωση των μελών της, αλλά εκείνη η οργανωμένη και αρθρωμένη κοινωνία που διασφαλίζει τις προϋποθέσεις για την πλήρη ανάπτυξη όλων των δυνατοτήτων του ανθρώπου. Υψιστος σκοπός της ύπαρξής της είναι το κοινό αγαθό, η συλλογική και ατομική ευτυχία των μελών της.

Η **ειδοποιός διαφορά** της, δηλαδή το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που τη διαφοροποιεί από τις όμοιές της έννοιες, είναι το αγαθό στο οποίο αποβλέπει. Ειδικότερα, το αγαθό στο οποίο αποβλέπει, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών, είναι το ανώτερο από όλα τα αγαθά των άλλων κοινωνιών και μ' αυτό η «πόλις» επιδιώκει το συμφέρον του συνόλου των πολιτών. Αναλυτικότερα, οι επιμέρους μορφές κοινωνικής συνύπαρξης περιέχονται στην πολιτική κοινωνία, είναι μόριά της και υποδεέστερες από αυτήν. Σε πρώτο στάδιο η ανθρώπινη κοινωνία παρουσιάζεται ως οἶκος ή οἰκία, όπου από φυσική ανάγκη συνδυάζονται αυτοί που δεν μπορούν να ζήσουν ο ένας χωρίς τον άλλον (όπως ο ἄρρεν και το θῆλυ)· ο οἶκος ικανοποιεί τις καθημερινές βιοτικές ανάγκες του ανθρώπου. Σε δεύτερο στάδιο η ανθρώπινη κοινωνία παρουσιάζεται ως κώμη, που αποτελείται από περισσότερες οικογένειες και ικανοποιεί, εκτός από τις εφήμερες βιοτικές, και άλλες ανάγκες του ανθρώπου, υψηλότερες (πνευματικές), όπως για παράδειγμα την ανάγκη για λατρεία του θείου και την ανάγκη για απονομή δικαιοσύνης. Ο οἶκος και η κώμη είναι οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, οι οποίες έφτασαν εξελικτικά σε ένα τρίτο στάδιο, το "τελικό" (τέλος), με την ολοκλήρωση της μορφής τους· αυτό το τρίτο στάδιο είναι η πόλη – κράτος, ο υψηλότερος τύπος κοινωνίας, που ικανοποιεί ακόμα πιο υψηλές ανάγκες του ανθρώπου (τις ηθικές ανάγκες). Αφού οι επιμέρους κοινότητες στοχεύουν σε κάποιο αγαθό, στοχεύει και αυτή στο σπουδαιότερο αγαθό, στην ευδαιμονία όλων των μελών της, στο αγαθό που αφορά όχι το παρόν αλλά ἅπαντα τὸν βίον.

Οι παραγωγικοί συλλογισμοί με τους οποίους αποδεικνύεται ότι η πόλη είναι η τελειότερη μορφή κοινωνίας και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά είναι οι παρακάτω: 1ος Παραγωγικός Συλλογισμός :

1η προκειμένη: κάθε κοινωνία – μορφή κοινωνικής συνύπαρξης αποβλέπει σε ένα αγαθό «πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν»

2η προκειμένη: η πόλη-κράτος είναι μια κοινωνία – μορφή κοινωνικής συνύπαρξης «πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὖσαν»

Συμπέρασμα: η πόλη-κράτος αποβλέπει σε ένα αγαθό «πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται».

2ος Παραγωγικός Συλλογισμός :

1η προκειμένη: κάθε κοινωνία – μορφή κοινωνικής συνύπαρξης αποβλέπει σε ένα αγαθό «πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν»

2η προκειμένη: η πόλη-κράτος είναι ανώτερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, γιατί περιέχει όλες τις άλλες μορφές κοινωνίας «ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πᾶσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»

Συμπέρασμα: η πόλη-κράτος αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά «τοῦ κυριωτάτου πάντων»

Ο σκοπός της πόλης – κράτους είναι όχι μόνο το ζῆν, αλλά το εὖ ζῆν — η ευδαιμονία, με υπέρτατο αγαθό την αὐτάρκεια. Η λέξη αὐτάρκεια παράγεται από το

επίθετο αὐτάρκης (<αὐτός + ἄρκεω-ῶ), που δηλώνει αυτόν που είναι σε θέση να καλύπτει ικανοποιητικά τις ανάγκες του μόνος του, με δικές του δυνάμεις, χωρίς να εξαρτάται οικονομικά από άλλους. Στην ηθική του Αριστοτέλη η αὐτάρκεια είναι το γνώρισμα του αγαθού που το κάνει να είναι μοναχό του τέλει και δίνει στον άνθρωπο το αίσθημα ότι δεν έχει ανάγκη από τίποτε άλλο· εδώ, στην πολιτική φιλοσοφία, η αὐτάρκεια της πόλεως είναι το υπέρτατο αγαθό και ταυτίζεται με την ευδαιμονίαν των πολιτών (με το εὖ ζῆν). - Αὐτάρκης είναι η πόλις που μπορεί να έχει τα αναγκαία, μόνη της, με δικές της δυνάμεις και πόρους· η ανεξάρτητη, αυτή που δε χρειάζεται εξωτερική βοήθεια για να καλύψει κυρίως τις υλικές (αλλά και τις ηθικές, τις πνευματικές και τις κοινωνικές) ανάγκες της. Δεν υπάρχει τίποτε που να το χρειάζεται ο πολίτης και να μην μπορεί να του το προσφέρει αυτή η πόλη – κράτος: του προσφέρει και το ζῆν και το εὖ ζῆν, την ευδαιμονία.

B2.

Στο 2^ο απόσπασμα του Αριστοτέλη εξετάζεται αν πρέπει να κυβερνούν την πόλη οι πολλοί και όχι οι λίγοι και άριστοι. Ο Αριστοτέλης διερευνά με επιφύλαξη και διστακτικότητα στο ύφος το θέμα της άσκησης της εξουσίας από το πλήθος. Παραθέτει τα αρνητικά και θετικά στοιχεία: α) Το αρνητικό στοιχείο είναι ότι το κάθε επιμέρους άτομο μπορεί να μην είναι αξιόλογος άνθρωπος. β) Το θετικό στοιχείο είναι ότι ενώμενα όλα αυτά τα επιμέρους άτομα μπορούν να αποτελέσουν μια δύναμη ανώτερη από εκείνη των λίγων και άριστων. Το πλήθος, λοιπόν, υπερέχει του ενός ή των λίγων, γιατί μπορεί να διαθέτει συνολικά περισσότερη αρετή και φρόνηση από αυτούς («*ὁμῶς ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων*»). Η άποψη αυτή είναι η λεγόμενη «*αθροιστική θεωρία*», η οποία αποτελεί ως σήμερα βασικό επιχείρημα υπέρ της δημοκρατίας ή της «πολιτείας», όπως την ονομάζει ο Αριστοτέλης, ενός πολιτεύματος που περικλείει τα πλεονεκτήματα όλων των άλλων πολιτευμάτων και αποτελεί σύνθεση δημοκρατικών στοιχείων.

Ο Αριστοτέλης, προκειμένου να αποδείξει τη μεγάλη αξία της συνεισφοράς του πλήθους έναντι της συνεισφοράς των ολίγων και άριστων, χρησιμοποιεί ως τεκμήρια τρία παραδείγματα. Στο δεύτερο κατά σειρά («*ὥσπερ ἓνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος, πολὺποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις*») η παρομοίωση αντλείται από τον χώρο της μυθολογίας, όπου συναντάμε τα τερατόμορφα πλάσματα με τα πολλά χέρια και πόδια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Ερινύες, οι Εκατόχειρες κτλ. **Κατ' αναλογία** λοιπόν με αυτά τα πλάσματα, και το πλήθος μοιάζει με έναν άνθρωπο με πολλά χέρια και πόδια, με πολλαπλάσια επομένως δύναμη και με συσσωρευμένη αρετή και εξυπνάδα.

Το απόσπασμα του Ανώνυμου του Ιαμβλίκου συναινεί υπέρ του πλήθους. Συγκεκριμένα ο Ανώνυμος του Ιαμβλίκου είναι υποστηρικτής των ιδεωδών της δικαιοσύνης και πολέμιος της τυραννίδας υπερασπιζόμενος -σε αντίθεση με άλλους σοφιστές- τον νόμο, αναφέρεται σε έναν «υπεράνθρωπο», προικισμένο με πολλές ιδιότητες (*Ας υποθέσουμε ότι υπάρχει ... σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους*). Ωστόσο, ακόμη και αυτός δεν θα μπορούσε να επιβληθεί στην κοινωνία, αν δεν αποδεχόταν προηγουμένως τον νόμο καθώς, στον βαθμό που οι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι να ζουν σε κοινωνίες, η ύπαρξη του νόμου αποτελεί φυσική αναγκαιότητα γι' αυτούς (*Ακόμη κι αν ...προάγει*). Όλοι οι άλλοι θα

συμμαχούσαν εναντίον ενός τέτοιου ανθρώπου και, διαθέτοντας διοικητικές ικανότητες και υπερτερώντας ως προς το πλήθος, θα υπερίσχυαν αυτού χάρη στην επιδεξιότητα και τη δύναμη και τελικά θα αποδεικνύονταν ανώτεροι (*Γιατί όλοι οι άλλοι ...νικητές*).

Επομένως, ο Ανώνυμος Ιαμβλίχου θεωρεί σημαντική την ύπαρξη συσσωρευμένων ικανοτήτων και χαρακτηριστικών σε ένα πρόσωπο, με δεδομένη την άρρηκτη σχέση του με το νόμο. Αν ο «υπεράνθρωπος», όμως, σπάσει τη σχέση του με το νόμο και τη δικαιοσύνη μπορεί να ηττηθεί από τους πολλούς, καθώς αυτοί θα υπερτερούν αριθμητικά, θα έχουν καλή διοίκηση και επιδεξιότητα (αθροιστική θεωρία) και εντέλει θα νικούσαν.

B3

Οπτική- όρῶμεν

Σύσταση- συνεστηκυῖαν

Λάθος- ἀλήθειαν

Δοχείο- ἐνδέχεται

Ποδήλατο- πολύποδα

B4

1-β

2-β

3-α

4-α

5-β

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Σωκράτης, κατά πάσα πιθανότητα για όλα τα δημιουργήματα της φύσης είναι ίδια η εξέλιξη, και για τα φυτά της γης και για τα υπόλοιπα ζώα και για τον άνθρωπο· και, όσον αφορά στα φυτά, πάρα πολύ εύκολο για εμάς, που καλλιεργούμε τη γη, είναι αυτό, δηλαδή, πριν φυτέψουμε, να προετοιμάζουμε στην εντέλεια τα πάντα, ακόμη και το ίδιο το φύτεμα· όταν, όμως, το φυτό αποκτήσει ζωή, μετά από αυτό η φροντίδα του βλασταριού/ για αυτό που φύτρωσε είναι και μεγάλη/πολλή και δύσκολη και σκληρή. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το ίδιο συμβαίνει και σε σχέση με τους ανθρώπους· και (το) συμπεραίνω από τη δική μου περίπτωση και (ισχύει) στις άλλες· γιατί, πράγματι, για εμένα πιο εύκολο από όλα έχει σταθεί το να φυτέψω ή να γεννήσω – όπως θέλει ως το πει κανείς – αυτό το παιδί, η ανατροφή του, όμως, είναι και δύσκολη και γίνεται συνέχεια με φόβο από εμένα, που φοβάμαι για αυτόν.

Γ2. Στο απόσπασμα «δοκῶ γάρ μοι ... αὐτὸν σοφὸν ποιήσει» ο Δημόδοκος εκφράζει στον Σωκράτη τη δυσαρέσκεία του για την απαίτηση του γιου του να μαθητεύσει δίπλα σε κάποιον από τους σοφιστές. Αναλυτικότερα, ανησυχεί γιατί ο γιος του,

ακούγοντας τους συνομηλίκους του να αγορεύουν με πάθος, τηρώντας τους κανόνες που τους διδάσκουν οι σοφιστές (*τῶν ἡλικιωτῶν τινες αὐτοῦ καὶ δημοτῶν*), δείχνει υπερβάλλοντα ζήλο (*ἐξήλωκεν*) και ζητά επιτακτικά από αυτόν (*μοι πράγματα παρέχει*) να φροντίσει να βρει κάποιον από τους σοφιστές, για να του δώσει χρήματα (*καὶ χρήματα τελέσαι τινὶ τῶν σοφιστῶν*), ώστε να του παραδώσει μαθήματα και να τον κάνει σοφό (*αὐτὸν σοφὸν ποιήσει*), όπως ο ίδιος πιστεύει. Επομένως, ο Δημόδοκος φοβάται ότι ο γιος του θα πέσει θύμα του σοφιστικού κινήματος, όπως και πολλοί άλλοι νέοι στην Αθήνα εκείνης της εποχής.

Γ3.

ἔχειν: σχέζ,
ῥᾶστον: ῥᾶδιον-ῥᾶον,
ἀγεννής: ἀγεννοῦς,
ἐπιθυμεῖ: ἐπιθυμεῖν,
τὸ ἄστυ: τὰ ἄστη,
καταβαίνοντες: καταβησόμενοι,
πάλαι: παλαιότερον,
ἐπιμεληθῆναι: ἐπιμεληθέντων,
ὅστις: οἷτινες

Γ4.

α.

τὸν αὐτόν: ομοιόπτωτος, ονοματικός επιθετικός προσδιορισμός στη λέξη *τρόπον*

τοῦτο: Υποκείμενο στο ρήμα *γίνεται*

ὀνομάζειν: Υποκείμενο στο απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, τελικό απαρέμφατο, υποκείμενα τινά/ἡμᾶς (ετεροπροσωπία)

πάντων: γενική διαιρετική ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός στο ῥᾶστη

εἰς τὸ ἄστυ: εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός της κατεύθυνσης (κίνησης σε τόπο) στη μετοχή *καταβαίνοντες*

μοι: έμμεσο αντικείμενο του ρήματος παρέχει

σοφόν: κατηγορούμενο στο αντικείμενο *αὐτόν* μέσω του συνδετικού ρήματος *ποιήσει*

β. Δημόδοκος ἔλεγεν ὅτι *ἡ δὲ τότε παροῦσα ἐπιθυμία τούτῳ(ἐκείνῳ) πάντῳ αὐτόν φοβοῖ/φοβοῖ.*